

ІНФОРМАЦІЙНА СВОБОДА: ДЕЯКІ ШТРИХИ ДО УСВІДОМЛЕННЯ СУТНОСТІ

О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань

У статті інформаційна свобода розглядається як онтологічна можливість людини вільно одержувати необхідну для її життєдіяльності й розвитку інформацію, висловлювати свою точку зору з приводу тих або інших природних чи суспільних явищ, передавати інформацію іншим людям. Показано, що наявність свободи у сучасному світі є однією з обов'язкових ознак людського буття. Техногенний розвиток спричинив утворення нового типу суспільства – інформаційного, і виникнення нової галузі права – інформаційного права, що в сукупності зумовило виділення особливого виду свободи людини – інформаційної свободи. Обґрунтовується, що зв'язок природного права та інформаційної свободи полягає в тому, що інформаційна свобода надає людині низку можливостей, які продиктовані природним станом людини – станом свободи. Ці можливості не залежать від волі держави, не державою вони встановлені, а самою природою людини. Держава не має права дарувати можливість реалізації інформаційної свободи, як і не має права позбавляти її. Держава зобов'язана за допомогою правових норм створити умови, за яких людина зможе реалізувати належну їй інформаційну свободу.

Ключові слова: свобода, інформація, інформаційне суспільство, інформаційна свобода.

Danilyan Oleg, Dzoban Oleksandr

INFORMATIVE FREEDOM: SOME STROKES
TO REALIZATION OF THE ESSENCE

In the article informative freedom is examined as ontological possibility of man freely to get necessary for his life, professional activity and development information, to express the point of view concerning one or another natural or public phenomena, to pass to information other people. It is shown that a presence of freedom in the modern world is one of obligatory signs of human life. Technogenic development resulted in formation of new type of society – informative, and origin of the new field of law – informative right, that in totality resulted in the selection of the special type of freedom of man – informative freedom. Grounded, that connection of absolute law and informative freedom consists in that informative freedom gives to the man the row of possibilities that is dictated by the natural state of man – state of freedom. These possibilities do not depend on will of the state, they are set the not state, and by nature of man. The state has no authority to give marketability of informative freedom, as well as has no authority to deprive her. The state is under an obligation by means of legal norms to create terms at that a man will be able to realize belonging to him informative freedom.

Keywords: freedom, information, informative society, informative freedom.

Данильян Олег Геннадійович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дзьобань Олександр Петрович – доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник НДІ інформатики і права Національної академії правових наук України

Постановка проблеми. Свобода є чи не найбільшим здобутком серед людських цінностей і надбань; за неї впродовж тисячоліть точилася запекла боротьба. Під прапором свободи люди звершували подвиги і йшли на смерть. Слово «свобода» має багато значень. Деякі називають свободою легку можливість скинути того, хто має тиранічну владу; інші – право обирати того, кому вони повинні підкорятися; треті – право носити зброю і чинити насильство; четверті вбачають її у привілеї підкорятись особі своєї національності тощо.

У природному стані людина є вільною істотою, вона апіорі володіє свободою діяльності і поведінки, володіє свободою вибору, навіть щодо власного життя, оскільки може обирати між життям і смертю. Однак людина як істота не може існувати поза суспільством, але кожен індивід володіє необмеженою свободою, тому необхідно знайти спільний для всіх вимір громадянської свободи, в межах якої була б реалізована особиста свобода. Така універсальна свобода загальнолюдського значення, яка відображає інтереси суспільства, фактично формується під примусом, під впливом необхідності. Вона стає середньо-припустимою свободою кожного відносно кожного відповідно до спільного інтересу, на яку у своїй життєдіяльності орієнтуються індивіди, що планують реалізувати особисті інтереси в суспільстві [1, 252].

Результати аналізу наукових джерел і публікацій свідчать, що свобода людини, форми її реалізації є актуальними питаннями з моменту виникнення людства. Але сама свобода неможлива без інформації, тому що інформація слугує основою вибору, а можливість вибору – це сутність свободи. Тісний взаємозв'язок інформації, свободи, справедливості і права помічений давно, не випадково ще у VIII ст. до н.е. існували норми, що регулювали інформаційну діяльність людини. У подальшому, у зв'язку з розвитком суспільних відносин, технічним прогресом, відбувався інтенсивний розвиток сфери інформаційної діяльності людини. Утворилася група інформаційних прав, виникли засоби масової інформації, процеси інформування міцно увійшли в регульований державою прошарок суспільних відносин. Техногенний розвиток спричинив утворення нового типу суспільства – інформаційного, а також виникнення нової галузі права – інформаційного права, що в сукупності призвело до виділення особливого виду свободи людини – інформаційної свободи.

Незважаючи на наявні наукові праці з цієї проблематики, філософському аналізу проблеми інформаційних прав і свобод людини в сучасному світі не приділяється належна увага. Тому **метою даної статті** є розгляд свободи як категорії інформаційного суспільства.

Наявність свободи у сучасному світі є однією з обов'язкових ознак людського буття. Свободу

як базове поняття можна розчленувати на кілька складників: абсолютна свобода, свобода людини, і підвиди свободи людини, наприклад інформаційна свобода, свобода творчості, свобода думки тощо. Зокрема, Ш. Л. Монтеск'є розрізняв такі види свободи: «Свобода філософська полягає в безперешкодному прояві нашої волі, або принаймні (за загальним змістом усіх філософських систем) у нашому переконанні, що ми її виявляємо безперешкодно. Свобода політична полягає у нашій безпеці або, принаймні, в нашій упевненості, що ми в безпеці» [2, 122].

Абсолютна свобода стосується всіх об'єктів у Всесвіті, притаманна їм незалежно від їх соціального статусу, матеріальної форми тощо і є підставою для виокремлення свободи людини.

Як зазначалося раніше [2–4], абсолютна свобода – це можливість ідеального або матеріального суб'єкта своїми діями, незалежними від дії зовнішніх об'єктів, вираженими у фізичній або іншій формі, впливати на об'єкти матеріального й ідеального світу, як внутрішнього, так і зовнішнього, будь-яким чином, обмеженим лише початково властивими суб'єкту характеристиками.

Поняття свободи людини є набагато складнішим, оскільки воно зазнає впливу безлічі чинників. Людина народжується в середовищі, у якому вона не може перебувати в абсолютній свободі. У зв'язку з тим, що людина через психічні й фізичні особливості її особистості не може бути самотньою (можливо, за рідкісним винятком), вона змушена спілкуватися з іншими людьми, з навколишнім світом, і навколишній світ здійснює на неї вплив, звужуючи сферу її свободи.

Унаслідок обмеження суспільством людської свободи з'явилося поняття мінімальної царини особистої свободи. Це сфера особистої свободи, яка в жодному разі не повинна порушуватися, оскільки, якщо її порушити, людина опиниться в середовищі, надто вузькому навіть для мінімального розвитку своїх природних здібностей, причому саме воно і дозволяє їй досягати (і навіть думати про них) різних цілей, які вважаються людьми хорошими, правильними або священними [5]. Враховуючи зазначену специфіку, свободою людини є здатність людини, обмежена оточуючими її фізичними та соціальними явищами, своїми діями впливати на об'єкти матеріального й ідеального світу.

У процесі реалізації свободи людина робить вибір, обирає між можливими діями, причому засновує свій вибір на раніше отриманій нею інформації. Необхідність вибору між абсолютними вимогами є невідворотною характеристикою людського стану [2].

Змістом вибору є численні й різноманітні прагнення, які досить часто суперечать одне одному

в тому, яке з бажань доцільно вибрати й реалізувати в цей момент. Кожен вибір уже припускає свободу дії, тобто здатність робити те, що ми обираємо. Але навіть там, де право вибору і свобода дії є в наявності, поряд з почуттям свободи з'являється й відчуття несвободи. Оскільки людина, яка здійснює вибір, не тільки прагне до здійснення бажань, які вступають одне з одним у конфлікт, а й бажає здійснення цих бажань в один і той самий час, то неможливість зробити це одночасно суб'єктивно відчувається нею як порушення її свободи. Вибір обумовлений не тільки особистістю, а й навколишньою дійсністю, яка постійно змінюється. Зміни в житті суспільства впливають на предмет вибору, розширюючи або звужуючи його. Вільний вибір завжди має певні межі, і особистість, вільно ухвалюючи рішення, все-таки певною мірою є обмеженою. Тому саме бажаний вибір насамперед характеризує сутність свободи особистості. Важливе значення для вибору має знання можливостей, які обираються. Те, чого ми не знаємо, не може бути предметом вибору. У цьому сенсі свобода вибору обмежена нашою інформацією [6], а точніше – інформацією, наявною в особистості, що здійснює вибір. Отже, дуже важливо під час здійснення вибору володіти інформацією, користуватися нею і, відповідно, здійснювати вибір, реалізуючи, таким чином, свободу.

Світ, з яким ми стикаємося у повсякденному досвіді, – це світ, де перед нами стоїть вибір між рівноцінними цілями, між рівноабсолютними домаганнями, здійснення частини яких неодмінно пов'язано з тим, чим доведеться пожертвувати. Для здійснення вибору людині необхідні як мінімум дві альтернативи, оскільки безальтернативні дії не є вибором, а для володіння альтернативою людина повинна мати уявлення про альтернативні дії, водночас уявлення про альтернативні дії будуються на отриманій людиною інформації.

Свобода іде з інформацією «пліч-о-пліч», і де відсутня інформація, там немає місця свободі. Інформація і свобода перебувають у певному діалектичному взаємозв'язку, який проявляється у такому [7–10]:

- інформація – це необхідна умова свободи;
- інформаційна свобода притаманна людині з моменту її народження;
- лише сама людина, вступаючи в договірні відносини з іншими людьми, має можливість обмежити добровільно свою інформаційну свободу, позбавивши себе частини властивих їй від народження можливостей;
- держава, отримавши частку свободи людини, надає людині гарантованість певної міри свободи;

- інформаційна свобода не може бути скасована зовсім, як і не може бути скасована свобода людини. Людина, що не володіє свободою, вже не є людиною, вона буде лише природним явищем, безликою істотою;

- інформаційна свобода входить до сфери мінімальної свободи.

Але водночас інформаційна свобода не обмежується тільки функцією отримання інформації людиною. Для реалізації своєї свободи людина обмінюється інформацією з іншими людьми, виробляє інформацію тощо.

Часто інформаційну свободу намагаються пояснити через сукупність інших прав та свобод. Таке трактування видається хибним, оскільки інформаційна свобода є самостійним поняттям і не може бути інтерпретована посиленням на інші права та свободи.

Інформаційна свобода має низку характерних ознак.

По-перше, однією з незамінних функцій інформаційної свободи є побудова самосвідомості людини як основного компонента її свободи. Людина усвідомлює і спрямовує свою діяльність, усвідомлює себе як її джерело, впливає на об'єкт та протистоїть об'єкту. Свідоме протиставлення робить людину суб'єктом, що має своє особистісне, неповторне «Я». На основі процесів взаємодії та спілкування людина набуває і розвиває самосвідомість, керуючись якою, сприймає установки спільноти, керує своєю поведінкою, оцінює саму себе й осіб, які перебувають з нею в контакті.

По-друге, в інформаційній свободі обов'язковою є така ознака, як наявність безлічі джерел інформації. Це означає, що для користування інформаційною свободою людина повинна мати доступ до декількох виробників, розповсюджувачів інформації, від яких вона може отримати різноманітну інформацію, узагальнивши яку, зробити вибір на користь певних дій, таким чином реалізуючи свою свободу.

По-третє, здатність людини у подальшому передавати інформацію також характеризує інформаційну свободу. Така передача інформації має бути забезпечена для інформації будь-якого виду, як наявної, так і виробленої людиною. Людина повинна мати можливість передати інформацію будь-яким суб'єктам, водночас при передачі та отриманні інформації слід виходити з того, що у суб'єктів-джерел інформації або у суб'єктів-приймачів інформації також існують певні свободи, і людина не повинна порушувати ці свободи.

По-четверте, специфіка інформаційної свободи полягає в тому, що значна частина суспільних

відносин не може бути відображена в юридичних нормах. Можливо врегулювати процеси інформування між людиною і державою, між людиною і суспільною організацією, але набагато складніше поставити під контроль інформаційні процеси при рядовому спілкуванні, наприклад, під час обміну інформацією про сімейні справи, на дружніх зустрічах тощо. Право може встановити загальні принципи діяльності кожної людини: поважати права і свободи один одного, не зловживати ними тощо. Але конкретизувати застосування цих принципів для кожної ситуації неможливо. Тут кожна людина повинна будувати свою діяльність на загальних принципах права, свободи, моралі, звичаях. Державі складно втручатися у цю сферу життя, оскільки будь-які судження представників державної влади, які побудовані на досить розпливчастих формулюваннях права, можуть призвести до дискредитації держави, порушити свободу людини.

По-п'яте, інформаційна свобода повинна знаходити своє вираження в інформаційних правах, але не в меншому ступені інформаційна свобода повинна бути виражена в моралі, звичаях, що діють у суспільстві.

У цьому випадку мораль виступає як регулятор поведінки людей, причому такий регулятор, який не вимагає наявності публічної влади. Мораль виступає як критерій ціннісного бачення світу і слугує засобом гармонізації ставлення суспільства до особистості. Як один з аспектів усвідомлення людьми своїх суспільних відносин мораль стосується і свідомості, і дійсності.

Особлива значущість інформаційної свободи полягає в її органічному поєднанні з природним правом. Свого часу Томас Джефферсон писав: «Немає нічого, що можна було б змінити, окрім вроджених і невід'ємних прав людини» [11, 726].

Зв'язок природного права та інформаційної свободи полягає в такому. Інформаційна свобода надає людині низку можливостей, які продиктовані природним станом людини – станом свободи. Ці можливості не залежать від волі держави, не державою вони встановлені, а самою природою людини. Держава не має права дарувати можливість реалізації інформаційної свободи, як і не має права позбавляти їх. Держава зобов'язана за допомогою правових норм створити умови, за яких людина зможе реалізувати належну їй інформаційну свободу.

Таким чином, як **висновок**, зазначимо, що інформаційна свобода є онтологічною можливістю людини вільно одержувати необхідну для її життя, професійної діяльності й розвитку інформацію, висловлювати свою точку зору з приводу тих або інших природних чи суспільних явищ, передавати інформацію іншим людям. Інформаційна свобода

людини, група правових норм, що її регулює, вимагають комплексного філософського вивчення, у чому і вбачається перспективність подальших наукових розвідок у цій царині.

Список використаних джерел

1. Шаповалова І. В. Свобода як необхідна умова людського буття / І. В. Шаповалова // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2012. – Спецвипуск. – С. 252–255.
2. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права : світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія / О. П. Дзьобань. – Харків : Майдан, 2013. – 360 с.
3. Данильян О. Г. Свобода як сутнісна характеристика права : спроба філософського осмислення / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 110. – С. 180–190.
4. Дзьобань О. П. Феномен свободи в онтогенетичному й філогенетичному контекстах / О. П. Дзьобань, Ю. В. Мелякова // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Тематичний випуск : Філософія. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2008. – № 11. – С. 9–15.
5. Монтеस्कьє Ш. Л. О духе законів / Ш. Л. Монтеस्कьє ; сост., пер. и коммент., примеч. авт. А. В. Матешук. – М. : Мысль, 1999. – С. 240–241.
6. Логанов И. И. Свобода личности / И. И. Логанов. – М. : Мысль, 1980. – 158 с.
7. Рихтер А. Г. Свобода массовой информации в постсоветском пространстве / А. Г. Рихтер. – М. : ВК, 2007. – 366 с.
8. Свендсен А. Ф. Г. Філософія свободи / Ларс Фр. Г. Свендсен ; пер. з норв. Софії Волковецької. – Львів : Вид-во Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2016. – 335 с.
9. Шаповал В. М. Трансцендентальні горизонти свободи / В. М. Шаповал. – К. : ПАРАПАН, 2010. – 312 с.9.
10. Слюсар В. М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості : монографія / Вадим Слюсар. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 254 с.
11. Антология мировой правовой мысли : В 5 т. – М. : Мысль, 1999. – Т. 3 : Европа, Америка. XVII–XX вв. / [Отв. ред. О. А. Жидков]. – 1999. – С. 726.

References

1. Shapovalova, I. V. (2012). Svoboda yak neobhidna umova lyudskoho buttya [Freedom as a necessary condition for human existence]. *Gileya : naukoviy visnyk – Gileya : Research Journal*, Spetsvipusk, 225–255 [in Ukrainian].
2. Dzoban, O. P. (2013). *Filosofiya informatsiyynogo prava : svitohlyadni i zahalnoteoretichni zasady* [Philosophy of information law : general theoretical and philosophical foundations]. Kharkiv. Maydan [in Ukrainian].
- Danilyan, O. G., & Dzoban, O. P. (2010). Svoboda yak sutnisna harakterystyka prava : sprobа filosofskoho osmislennya [Freedom characteristics as essential rights : an attempt to philosophical understanding]. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*, 110, 180–190 [in Ukrainian].

3. Dzoban, O. P., & Melyakova, Yu. V. (2008). Fenomen svobody v ontogenetichnomu y filogenetichnomu kontekstah [The phenomenon of freedom in ontogenetic and phylogenetic contexts]. *Visnyk Natsionalnoho tehnicnoho universitetu «Harkivskiy politehnicniy Institut»*. Zbirnyk naukovykh prats. – *Proceedings of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»*. *Collected Works*, 11, 9–15 [in Ukrainian].
4. Monteske, Sh. L. (1999). *O duhe zakonov [The Spirit of Laws]*. Moscow : Myisl [in Russian].
5. Loganov, I. I. (1980). *Svoboda lichnosti [Personal liberty]*. Moscow : Myisl [in Russian].
6. Rihter, A. G. (2007). *Svoboda massovoy informatsii v postsovetskom prostranstve [Freedom of the media in the post-Soviet space]*. Moscow : VK [in Russian].
7. Svendsen, L. F. G. (2016). *Filosofiya svobody [Philosophy of freedom]*. Lviv : Vyd-vo Anetti Antonenko ; Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].
8. Shapoval, V. M. (2010). *Transtsendentalni horyzonty svobody [Transcendental horizons of freedom]*. Kyiv : PARA-PAN [in Ukrainian].
9. Slyusar, V. M. (2012). *Fenomen svobody v kulturniy samorealizatsiyi osobystosti : monografiya [The phenomenon of freedom in cultural self-identity]*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
10. *Antologiya mirovoy pravovoy myisli (1999) [Anthology of world legal thought]*, V. 3 : *Evropa, Amerika. XVII–XX cent.* Moscow : Myisl [in Russian].